

КИЇВСЬКА ШКОЛА ЕКОНОМІКИ

МАГІСТЕРСЬКА ПРОГРАМА З ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ВРЯДУВАННЯ

ДИПЛОМНА РОБОТА

**«Разом нас багато: фактори впливу на залучення громадян
до громадської участі на місцевому рівні»**

Студент: Андрій Некрасов
Науковий керівник: Тимофій Брік, PhD

Для здобуття освітнього ступеня: Магістр
за спеціальністю: 281 Публічне управління та адміністрування

Київ 2024

ЗМІСТ

<u>АНОТАЦІЯ.....</u>	<u>3</u>
<u>ВСТУП.....</u>	<u>4</u>
<u>ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ</u>	<u>8</u>
<u>АНАЛІТИЧНА РАМКА</u>	<u>11</u>
<u>МЕТОДОЛОГІЯ.....</u>	<u>19</u>
<u>РЕЗУЛЬТАТИ.....</u>	<u>23</u>
<u>ВИСНОВКИ ТА ДИСКУСІЯ.....</u>	<u>27</u>
<u>ПРОПОНОВАНІ ЗМІНИ ДО ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ.....</u>	<u>29</u>
<u>СПИСКИ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ</u>	<u>31</u>
<u>ДОДАТКИ.....</u>	<u>38</u>

АНОТАЦІЯ

В сучасних представницьких демократіях спостерігається відсторонення громадян від участі у прийнятті рішень поза участю у виборах. Подолати цю відчуженість в науковій літературі пропонують за допомогою моделей деліберативної або партисипаторної демократії шляхом створення додаткових процесів прямої взаємодії між представниками влади та громадянами, що отримали назву громадської участі. В науковій літературі триває дискусія з приводу факторів, що впливають на рівень залученості громадян до участі у прийнятті рішень: частина науковців звертаються до політичних характеристик спільноти: довірі до влади; політичної конкуренції серед органів влади; політичному активізму. Разом з тим, науковці виділяють фактори поза політичними характеристиками спільноти, такі як розмір та економічна розвиненість спільноти. Ці дискусії є активними і таким чином залишається відкритим питання визначення факторів, що мають вплив на залученість громадян до громадської участі у прийнятті рішень.

В роботі на базі наявних теорій сформований перелік факторів, які є найбільш релевантними для українського контексту. В межах дослідження ми обрали громадський бюджет як форму громадської участі на якій будуть перевірятися гіпотези. Дослідження фокусується на тестуванні гіпотез з метою перевірки наявності статистичного зв'язку між визначеними факторами та рівнем громадської участі, яку ми визначаємо як кількість осіб, що взяла участь у голосуванні з реалізації громадського бюджету у 2021 році. Регресійні моделі показали, що низький рівень політичної конкуренції в громаді має позитивний зв'язок, а старший вік територіальної громади та селищний або міський тип громади – негативний зв'язок з громадською участю.

Ключові слова: громадська участь, громадський бюджет, громади, партисипаторна демократія.

Кількість слів: 9036 слів.

ВСТУП

Демократія пройшла довгий шлях від стародавніх Афін до сучасних ліберальних демократій і попри тренд на автократизацію, все одно залишатися панівним режимом у світі (Nord et al, 2024). Однак, досягнувши історичного поширення у світі, сучасні ліберальні та представницькі демократії вже тривалий час піддаються критиці через відчуженість громадян від політичного процесу поза виборами (Parvin, 2018; Michels & De Graaf, 2010), втрати зв'язку політичних акторів з суспільством (Invernizzi-Acetti & Wolkenstein, 2017), домінування невиборних менеджерів чи установ у сфері публічної політики (Radaelli & O'Connor, 2009; Vibert, 2007). Як наслідок це призводить до зниження зацікавленості населення до політичної участі (Siaroff, 2009). Більш того самі вибори, що є основним механізмом волевиявлення в представницькій демократії, іноді можуть сприйматися не тільки як «імітація справжньої речі, але як механізм що перешкоджає пересічним громадянам здійснювати більший контроль над власним життям» (Tormey, 2015, с. 149).

Для подолання цієї відчуженості окремі науковці пропонують звертатися до інших моделей демократії, а саме до дорадчої (деліберативної) демократії (Habermas 1996; Chambers, 2003, Landemore, 2017) та демократії участі (партисипаторної) (Elstub, 2018; Parvin, 2020; Cohen, 2009). Ці моделі мають між собою спільні риси, адже обидві направлені на створення передумов для ширшого залучення громадян до політичного процесу. Деліберативна демократія переважно направлена на створення умов для публічного обміну аргументами про суспільно значущі рішення між вільними й рівними громадянами (Landemore, 2017). Водночас це не завжди за собою тягне участь громадян безпосередньо у прийнятті рішень, а може зводити таке залучення фактично до консультативної функції. Партисипаторна демократія зі свого боку направлена на створення умов для залучення громадян не лише до обговорення, а й безпосередньо до процесів пов'язаних з прийняттям політик (Hilmer, 2010) чим нагадує класичну пряму демократію (Schiller, 2007).

Головним інструментом подолання розриву між владою та громадянами є створення додаткових процесів прямої взаємодії між представниками влади та громадянами, що отримало назву громадської участі (citizen або public participation), яку, поєднавши деліберативний та партисипаторний підходи, можна визначити як процес, що дозволяє представникам громадськості (тобто тим, хто не обіймає посади або адміністративних посад в уряді або органах місцевого самоврядування) бути залученими до обговорення та прийняття рішень суб'єктами владних повноважень (Roberts, 2004, с. 320). В межах дослідження під громадською участю ми розуміємо лише ті форми участі які мають інституційні механізми та формалізований порядок участі, що

визначається нормативно-правовими актами різного рівня (Benton, 2016; Keudel, 2022).

Разом з тим дії громадян в межах громадської участі мають всі ознаки політичної участі, адже це аматорська та добровільна діяльність у сфері, яка, в першу чергу, має відношення до влади, держави, політики (Van Deth, 2014). Такий тип участі передбачає, що це (1) дія, що (2) здійснюється особою, (3) яка не є політичним професіоналом та державним службовцем, (4) спрямована на вплив чи висування вимог до осіб відповідальних за прийняття та реалізацію політик (Teorell, & Torcal, 2007, с. 336). Оскільки ми визначаємо громадську участь як процес взаємодії між представниками влади та громадянами, то це дає можливість розглядати дії громадян в її межах також як і прояв політичної участі.

Прикладом громадської участі для цього дослідження ми обрали громадський бюджет (бюджет участі), який можна визначити як процес прийняття рішень, в рамках якого громадяни обговорюють і домовляються про розподіл державних ресурсів (Wampler, 2007, с. 21). Цей інструмент набув широкого поширення у світі та має суттєві відмінності в реалізації у різних країнах: від обговорення сфер на які мають закладатися кошти в бюджеті до прийняття рішення про фінансування окремих проєктів за бюджетні кошти (Sintomer et.al, 2012). В Україні громадський бюджет полягає в розподілі частини бюджету (частіше за все частини бюджету територіальної громади) на проєкти, що пропонуються до реалізації жителями громади. Особливістю бюджету участі є те, що він реалізується через пряму участь громадян, які спочатку подають проєкти на які можуть бути виділені бюджетні кошти, а потім самостійно обирають проєкт до реалізації шляхом голосування. Відповідно громадський бюджет можна розглядати як прояв прямої демократії (Rubin & Ebdon, 2020; Хуткий та Аврамченко, 2019; Podgórska-Rykała, & Sroka, 2021, с. 40).

Оскільки громадська участь в першу чергу проявляється на локальному рівні (Ebdon & Franklin, 2004; Irvin & Stansbury 2004, Royo, Yetano, & Acerete, 2011) то в роботі будуть досліджуватися фактори впливу на неї саме на місцевому рівні та на показниках залученості громадян у територіальних громадах.

Для мобілізації громадян до громадської участі не достатньо лише передбачити формальні механізми її реалізації, необхідними є також умови, які будуть спонукати громадян до участі у прийнятті рішень. Серед науковців триває дискусія з приводу факторів, що впливають на рівень залученості громадян до участі у прийнятті рішень. Окремі науковці фокусуються на політичних характеристиках спільноти: довірі до влади (Duțu & Diaconu, 2017; Lowndes et al., 2001; Verman, 1997); політичної конкуренції серед органів влади (Ebdon, 2000, Wang, 2001; Zhang & Yang, 2009); політичному активізмі (Goldberg & Sciarini, 2023; Kenny, 1992; Mutz, 2002). Водночас науковцями також виділяються й інші фактори

пов'язані з іншими характеристиками спільноти, такими як розмір (Ebdon & Franklin, 2006; Oliver, 2000) та економічна розвиненість (Zhang & Yang, 2009, Irvin & Stansbury, 2004; Dyck & Seabrook, 2010) спільноти.

Таким чином залишається відкритим питанням стосовно визначення набору факторів, які мають вплив на залученість громадян до громадської участі.

Тема громадської участі у прийнятті рішень в Україні активно розробляється в науковій спільноті. Зокрема були проведені дослідження що стосуються причин виникнення механізмів громадської участі та впливу патрональних мереж на громадську участь (Keudel, 2022), формальних механізмів громадської участі (Фединчук та ін, 2018); участі громадських організацій в державному управлінні (Bila-Tiunova et.al, 2019; Marchevska, 2020); впливу окремих форм участі на результати в урядуванні (Kvartiuk, 2016); громадської участі та чутливості (responsiveness) (Aasland & Lyska, 2016); розвитку місцевої демократії з фокусом на неформалізовані форми (Aasland & Lyska, 2020), а також оглядових статей про громадський бюджет (Kudłacz & Zhebchuk, 2019; Глущенко, 2017; Куценко, 2020) або його впливу на місцевих жителів та місцеве самоврядування (Хуткий та Аврамченко, 2019). В той же час відсутнє структуроване дослідження яке буде присвячене факторам впливу на мобілізацію до громадської участі у прийнятті рішень в Україні.

Дослідження матиме підтверджувальний характер оскільки наявний науковий доробок на тему впливу на залученість громадян до прийняття рішень, вже має набір факторів, на основі яких можна сформувати гіпотези, а також протестувати їх в українському контексті. Серед обмежень дослідження можна виокремити, що а) перевірка зв'язку відбувається лише за однією формою участі – громадським бюджетом та б) відносна невелика загальна кількість спостережень (n=164).

На основі літератури про громадську та політичну участь, а також про громадський бюджет будуть запропоновані гіпотези, що можуть пояснювати за яких умов спостерігається вищий рівень мобілізації громадян до громадської участі на місцевому рівні на прикладі громадського бюджету, та є релевантними для українського контексту. Зв'язок буде досліджуватися на рівні громад оскільки громадська участь переважно розглядається на локальному рівні і окремі форми громадської участі в Україні, зокрема громадський бюджет, запроваджуються за рішенням органів місцевого самоврядування. Для дослідження я обрав 164 громади, які реалізували у себе бюджет участі та використовують платформи E-dem (<https://e-dem.ua/>) або Громадський проект (<https://pb.org.ua/>). Досліджується реалізація громадського бюджету за 2021 рік. Дані збиралися шляхом подання запитів до розпорядників платформ, аналізу

сайту Центральної виборчої комісії, проєкту «Електоральна пам'ять» (<http://elmemory.embits.net/uk/data>) та Державного веб-порталу бюджету для громадян (<https://openbudget.gov.ua/>). Щоб перевірити зв'язок між змінними буде проведений регресійний аналіз.

Структура цієї роботи буде наступною: (1) огляд літератури, в якому буде наведено наукову дискусію про фактори, що впливають на залучення громадян до громадської участі; (2) аналітична рамка, в якій буде сформульовано теоретичну рамку дослідження і наведено концептуалізацію основних понять; (3) методологія дослідження з описом дизайну дослідження, а також як здійснювався збір та обробка даних; (4) результати дослідження; (5) висновки та дискусія, в яких будуть окреслені рекомендації для подальшого дослідження; (6) пропонувані зміни до публічної політики.

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ

Оскільки участь громадян в прийнятті рішень можна одночасно розглядати як прояв: а) громадської участі; б) політичної участі та в) прямої демократії, то для пошуку факторів впливу на рівень залученості громадян до прийняття рішень ми звертаємось до літератури присвяченій цим поняттям.

В дискусії про те, що впливає на залученість спільноти до прийняття рішень можна виділити окремий набір факторів, що можна умовно згрупувати як «політичні характеристики спільноти».

Одним з таких факторів є рівень довіри до влади (Duțu & Diaconu, 2017; Lowndes et al., 2001; Berman, 1997). Під довірою в цьому випадку ми розуміємо «інституційну довіру», тобто довіру до інституцій та державних службовців в умовах де від держави та її державних службовців очікується, що вони робитимуть "те, що правильно" для громадян (Vigoda-Gadot & Mizrahi, 2014). Довіра в цьому випадку виступає як лубрикант відносин між громадянами та представниками влади. Таким чином міста, в яких спостерігається високий рівень довіри, є більш активними у різних формах участі (Berman, 1997). Негативний погляд громадян на діяльність місцевих рад є одним із чинників, що запобігає участі громадян (Lowndes et al., 2001). Низький рівень довіри може призвести до того, що люди в таких містах повністю себе виключають з участі (Aasland & Lyska, 2016, с. 20). Важливо зазначити, що відносини між громадською участю та громадською довірою є складним та двостороннім: вона може бути визначена як передумова так і як наслідок громадської участі (Duțu & Diaconu, 2017). Мотивація збільшити рівень довіри в суспільстві взагалі може бути однією із причин появи інструментів громадської участі в спільноті (Yang & Callahan, 2005; Yang & Pandey, 2011).

Політичну конкуренцію серед представників влади у спільноті також можна віднести до факторів, що позитивно впливають на залучення громадян (Wang, 2001; Ebdon, 2000). Одне з пояснень – наявність політичної конкуренції змушує представників влади більше залучати громадян до прийняття рішень (Wang, 2001). Койдель у своїй роботі наводить приклади, як наявність політичної конкуренції спричинила появу механізмів громадської участі в окремих обласних центрах України (Keudel, 2020). Наявність політичної конкуренції також може спонукати представників влади, що обираються, збільшувати громадську участь для подолання конфліктів між такими представниками. Водночас окремі науковці наголошують, що більш стабільна та здорова політична обстановка позитивно впливає на залучення громадян (Zhang & Yang, 2009). Відповідно це навпаки може свідчити про негативний зв'язок між політичною конкуренцією та рівнем громадської участі.

Ще один фактор, який пов'язаний з політичними характеристиками спільноти, – рівень політичного активізму в ній (Goldberg & Sciarini, 2023). Активне соціальне середовище має позитивний ефект на загальний рівень участі (Kenny, 1992) і перебування в «соціальному контексті з високим рівнем участі та активними соціальними мережами ще більше розширює перспективи політичної участі індивіда» (Mutz, 2002, с. 839). Поширення інформації про поведінку людей щодо їх політичної активності позитивно впливає на рівень участі в спільноті (Grosser & Schram, 2006), причому поширення такої інформації може бути навіть прямо не направлено на реципієнта, а підслухано десь у черзі в банку чи за кавою та інших неформальних місцях (Kenny, 1992).

Якщо відходити, від того, що ми визначили, як політичні характеристики спільноти, то в науковій літературі рівень участі у прийнятті рішень пов'язують з розміром спільноти. Однак серед науковців розходяться думки з приводу того який саме розмір спільноти є найкращим для поширення громадської участі. Одне з пояснень, що саме великі міста є більше сприятливими для участі через більшу гетерогенність населення, що призводить до більшого запиту до громадської участі (Ebdon & Franklin, 2006). Водночас Олівер в своєму дослідженні демонструє, що жителі більших населених пунктів навпаки рідше беруть участь у різних громадських активностях ніж жителі маленьких міст, що зокрема може пояснюватися сильнішими соціальними зв'язками (Oliver, 2000). Негативний зв'язок між розміром спільноти та рівнем участі прослідковується в міждержавних дослідженнях (Rose, 2002). Наявне велике метадослідження показує, що можемо спостерігати різні типи зв'язків між розмірами спільноти та політичною участю (Van Houwelingen, 2017).

Ще один елемент середовища, який може впливати на рівень участі, це рівень заможності спільноти. В науковій літературі домінуючою позицією є те, що в більш заможних спільнотах спостерігається вищий рівень громадської участі (Zhang & Yang, 2009; Irvin & Stansbury, 2004), оскільки в таких спільнотах більша частина населення має ресурси долучатися до взаємодії замість піклування про інші турботи. Подібний підхід застосований також до інструментів прямої демократії (Dyck & Seabrook, 2010).

Згадані вище наукові доробки переважно фокусуються на досвіді інших країн, проте варто зазначити, що тема громадської участі та громадського бюджету в Україні не залишається поза увагою дослідників. Зокрема були проведені дослідження що стосуються причин виникнення механізмів громадської участі та впливу патрональних мереж на громадську участь (Keudel, 2022), формальних механізмів громадської участі (Фединчук та ін, 2018); участі громадських організацій в державному управлінні (Bila-Tiunova et.al, 2019; Marchevska, 2020); впливу окремих форм участі на результати в урядуванні (Kvartiuk, 2016); громадської участі та чутливості (responsiveness) (Aasland &

Lyska, 2016); розвитку місцевої демократії з фокусом на неформалізовані форми (Aasland & Lyska, 2020), а також оглядових статей про громадський бюджет (Kudłacz & Zhebchuk, 2019; Глушенко Ю, 2017; Куценко, 2020) або його впливу на місцевих жителів та місцеве самоврядування (Хуткий та Аврамченко, 2019). В той же час відсутнє структуроване дослідження яке було б присвячене факторам впливу на мобілізацію громадян до громадської участі у прийнятті рішень в Україні на рівні громад і поза фокусом на обласні центри, що можна вважати аналітичною прогалиною. Таким чином метою дослідження є визначення які фактори середовища впливають на залучення громадян до громадської участі.

Моє дослідницьке питання відповідно: які фактори впливають на рівень громадської участі на місцевому рівні в Україні?

Запровадження та належна реалізація громадської участі здатна забезпечити переваги для спільнот в яких вона присутня. В практичному вимірі вона може забезпечити створення більш якісних політик та адміністративних послуг суб'єктами владних повноважень (Moynihan, 2003; Neshkova & Guo, 2012), сприяти кращій ідентифікації ідей та рішень, що потребують впровадження в суспільстві (Bryson et al., 2013; Nabatchi, 2012), легітимізувати рішення невиборних органів державної влади (Roberts, 2004; Moynihan, 2003). На нормативному рівні громадська участь виконує освітню функцію та сприяє підвищенню компетентності громадян (Michels & de Graaf, 2010; Irvin & Stansbury, 2004); посилює приналежність громадян до спільноти та довіру в ній (Michels & de Graaf, 2010), а також відчуття здатності впливати на суб'єктів владних повноважень (Roberts, 2004; Irvin & Stansbury, 2004). Суспільна значущість мого дослідницького питання відповідно полягає у виявленні громад, які можуть мати менш сприятливе середовище для реалізації громадської участі для ідентифікації потреби в додаткових стимулах розвитку інструментів залучення громадян для досягнення описаних позитивних ефектів.

АНАЛІТИЧНА РАМКА

Для того щоб продемонструвати можливе місце громадської участі у відносинах між громадянами та державою я звернусь до трьох моделей демократії: ліберальної демократії як сучасної домінуючої моделі демократії та її двох альтернатив, які орієнтуються на громадську участь у різних її проявах – деліберативну та партисипаторну.

Модель ліберальної демократії набрала такого поширення та популярності, що її загалом часто використовують як синонім поняття демократії загалом (Mudde & Kaltwasser, 2012, с.10; Fuchs, 2006). Розмір сучасних держав фактично унеможлиблює управління нею за прикладами класичних античних демократій. Таким чином основне місце в центрі демократичного процесу займає інститут представництва (Dahl, 2008, с. 216), що іноді призводить до того, що демократію в цілому визначають виключно через наявність вільних, конкурентних та періодичних виборів (della Porta, 2013, с.2). Ліберальна демократія, окрім вже зазначених конкурентних виборів, має мати народний суверенітет і правління більшості, які притаманні усім виборним демократіям, та особливість у вигляді захисту прав меншин, тобто наявності політичної рівності та обмеження можливостей більшості позбавити цих прав (Mudde & Kaltwasser, 2012, с. 13). З цього може випливати, що задача громадянина в такій моделі демократії це віддати голос за представника, який буде утримувати цей статус-кво, адже далі громадяни практично втрачають контроль за діями такого представника і він цілком може відходити від інтересів своїх виборців і керуватися власними (Fuchs, 2006, с. 33-34). Звичайно, громадяни можуть брати активну участь у виборчому процесі, окрім простої участі у голосуванні, наприклад вступати до партій, долучатися до проведення кампаній та інших дій пов'язаних з мобілізацією громадян до голосування. Разом з тим зрозуміло, що вибори мають певну періодичність і цю можливість громадян реалізувати свій народний суверенітет треба ще дочекатися, що переводить вагому частину населення у пасивних спостерігачів, «репрезентованих» (Tormey, 2015, с. 63).

За таких умов у громадян не залишається багато інструментів впливу на процеси, що відбуваються в державі, навіть на місцевому рівні, де часто місцева система влади будується за зменшеною моделлю центральних органів влади. Безумовно, залишаються інструменти адвокації та лобювання, які можуть активно використовуватися для здійснення впливу на прийняття рішень, але це спричиняє іншу проблему, що рівень такого впливу фактично є залежним від наявності у певної групи впливу ресурсів у вигляді грошей, часу чи набутих спроможностей, які як правило є нерівномірно розподіленими серед населення (Beetham, 1992, с. 48). Відповідно для ліберальної демократії участь громадян у прийнятті рішень не є необхідним елементом і сама її побудова не заохочує до створення можливостей для такої участі.

Для подолання цієї дистанції між владою та громадянами та відходу від «демократії без участі» (Parvin, 2018) моделі деліберативної та партисипаторної демократії пропонують активніше залучати громадян до участі у прийнятті рішень, але по різному дивляться на форми такої участі.

Деліберативна демократія, як випливає з її назви, звертає увагу на наявність достатніх можливостей для широкої комунікації між її учасниками. Якщо ліберальна модель орієнтована на справедливу модель агрегації голосів виборців, то деліберативна на комунікації що передують прийняттю рішення (Chambers, 2003). Забезпечує таку комунікацію «правова інституціоналізація формування громадської думки та волі, що завершується прийняттям рішень щодо політики та законів» (Habermas, 1996, с. 151). Додатково Габермас звертає увагу на важливість неформальної громадської думки як важливого інформативного аспекту яка, в ідеалі, розвивається в структурах невідконтрольної політичної публічної сфери (Habermas, 1996, с.308). Ми зі свого боку беремо до уваги залучення в деліберативній демократії у вузьчій формі, бо «поговорити з сусідом про жалюгідний стан місцевого дитячого майданчика - це не те саме, що взяти участь у громадській ініціативі, щоб вирішити, що робити, щоб прибрати цей майданчик. Перше - це розмова, друге - обговорення» (Chambers, 2009, с. 332). Результатом такого обговорення має стати результат у вигляді рішення або обґрунтування рішення, що приймається. Головною особливістю є те, що деліберативна демократія намагається рухатися від принципу за яким більшість перемагає над меншістю: навіть коли рішення не є консенсусним (що є ідеальним для моделі), то воно приймається через обмін протилежними позиціями, які взаємно трансформують погляди один одного (della Porta, 2013, с.7; Vitale, 2006).

Якщо намагатися розгледіти які форми участі громадян у прийнятті рішень можуть існувати, то деліберативна демократія зі своїм фокусом на обговорення може бути широко застосованою. Водночас вона стикається з проблемою співвідношення кількості людей, що беруть участь у такому обговоренні, та якістю цього обговорення: чим більше людей залучені тим нижче буде якість такого обговорення (Bobbio, 2019). Як спосіб подолання цієї проблеми почали використовуватися моделі т.з. "кваліфікованої участі громадян", у вигляді громадських дорадчих комітетів, громадських журі, груп планування, тощо (Schiller, 2007). Що за собою вже може тягнути питання належної репрезентативності (Irvin & Stansbury, 2004) та виключення громадян вже з цієї форми взаємодії з владою (Landemore, 2017). Отже деліберативна демократія здатна забезпечити участь громадян у прийнятті рішень, але вона водночас може мати обмежену реалізацію та не направлена на масштабування цієї участі. «І чим більше в громадянському суспільстві домінують ієрархічні групи інтересів, непропорційно пристосовані до захисту інтересів вузького кола політично

активних громадян, тим більш нездійсненним видається бачення деліберативної демократії» (Parvin, 2018, с. 43).

Партисипаторна демократія у свою чергу розглядає громадську участь як центральний аспект політичної практики (Vitale, 2006, с. 749) і «в демократичному суспільстві громадяни мають бути залучені до участі у розробці законів та політик, а не лише делегувати можливість для такого змістовного залучення представникам (Cohen, 2009, с. 248). Відповідно за цієї моделі: 1) громадяни самі приймають колективні рішення, з питань, що їх стосуються, посилюючи таким чином політичну рівність та особисту автономію; 2) вона сприяє зниженню соціально-економічної нерівності через промоцію колективної рівності та 3) вона виконує освітню функцію, є такою собі «школою демократії» (Elstub, 2018, с. 190). Беручи активну участь у самоврядуванні, громадяни відчувають підвищене почуття політичної ефективності та розширення прав і можливостей (Hilmer, 2010, с. 56). Залучені громадяни, мають відігравати «життєво важливу роль у забезпеченні стабільної та ефективної демократії» і таким чином рівень участь взагалі може визначатися одним з індикаторів рівня демократизації. (Kirbiš, 2012, с. 227). Демократія участі впливає з соціального ідеалу суспільства в якому вільні й рівні громадяни мають можливість спільно виявляти свої проблеми і вирішувати їх колективно (Parvin, 2020, с. 264). Менш ідеалістичну та більш прагматичну точку зору на демократію участі варто пов'язувати зі створенням форм прямої демократії, яка можуть існувати поруч з традиційними інститутами представницької демократії. Таким чином не відбувається заміна непрямих інструментів демократії на прямі, а скоріше створення нових просторів для взаємодії (Vitale, 2006, с. 750). Таким чином, основною метою партисипаторної демократії можна визначити створення належних можливостей для широкого залучення громадян до прийняття рішень.

Вище ми, адаптувавши визначення Робертса (Roberts, 2004) для двох «радикальних» моделей демократії, визначали громадську участь як процес, що дозволяє представникам громадськості (тобто тим, хто не обіймає посади або адміністративних посад в уряді або органах місцевого самоврядування) бути залученими до обговорення та прийняття рішень суб'єктами владних повноважень. До громадської участі ми не відносимо дії представників громадськості чи різних груп інтересів направлених на промоцію нових політик чи зміну наявних поза межами формальних механізмів взаємодії, наприклад, у вигляді адвокації чи лобізму, а також участі в організаціях які ними займаються. Прикладами громадської участі є громадський бюджет, електронні петиції, місцеві ініціативи, громадські слухання, консультації з громадськістю, загальні збори жителів громади тощо (Keudel, 2022, Фединчук та ін, 2018)

Наведене визначення громадської участі окреслює наявність зв'язку між громадянами та владою, проте воно само по собі не може пояснити глибину цього зв'язку та характер впливу громадян на кінцеві рішення чи політики.

Для початку варто звернутися до «сходів участі» Арнштейн, яка визначає три рівні та вісім типів участі. Найнижчий рівень вона визначає як «неучасть» (non-participation), який фактично замінює реальне залучення громадян. Проміжний рівень участі - «токенізм» за яким громадян отримують можливість слухати та бути почутими, проте не впливати на кінцеве прийняття рішень. Та власне рівень «громадської влади» (citizen power), де вже громадяни діють спільно з владою при прийнятті рішень або мають повний контроль над прийняттям рішень (Arnstein, 1969). Якщо на цих сходах спробувати розташувати деліберативну та партисипаторну демократії, то до першої застосованим є рівень «токенізму», а до останньої – рівень «громадської влади». Варто зауважити, що модель сходів була запропонована в контексті розширення можливостей участі для осіб кольору в США в 60-ті роки (Keudel, 2022, с. 63).

Койдель беручи за основу модель Арнштейн, водночас адаптуючи її до українських форм участі на місцевому рівні, виділяє чотири виміри громадської участі: інформування, консультування, партнерство, контроль. Рівень участі «інформування» полягає у пасивному сприйнятті громадянами інформації про діяльність органів влади і відповідно не може бути вписаний в моделі демократії через призму яких ми дивимось на громадську участь. Рівень «консультування» своєю назвою відсилає до деліберативної демократії, але в ньому не завжди наявний процес обміну інформацією між зацікавленими сторонами перед прийняттям рішення притаманний цій моделі демократії, а скоріше про можливість громадян бути почутими. Таким прикладом є електронні петиції, які часто є дієвою формою інформування про певний запит громадян, але який не обов'язково призводить до бажаного результату і власне не пропонує самого процесу обговорення проблеми. Останні два рівні взаємодії: «партнерство» і особливо «контроль» пропонують громадянам можливості впливу на кінцеве рішення, що більше відсилають до партисипаторної демократії (Keudel, 2022). Проте, публічні слухання, що віднесені до рівню «контролю», на нашу думку, все-таки більше відповідають деліберативній демократії, адже як правило залучають обмежену кількість учасників та їх пропозиції мають рекомендаційний характер хоча і мають бути обов'язково розглянуті відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні».

Для цього дослідження ми обрали таку форму громадської участі як громадський бюджет (іноді «бюджет участі»), який можна широко визначити як процес прийняття рішень, за допомогою якого громадяни обговорюють і домовляються про розподіл державних ресурсів (Wampler, 2007, с.21). Таке широке визначення зумовлено тим, що громадський бюджет може мати різні

моделі реалізації, що можуть відрізнятися, навіть в межах однієї країни, але всі вони в будь-якому випадку стосуються взаємодії громадян та розпорядників бюджетних коштів щодо розподілу їх частини (Sintomer, et al, 2012). В Україні громадський бюджет це процес розподілу коштів, що виділені у бюджеті громади, на фінансування проєктів, що подаються жителями таких громад. Ця форма участі на разі не передбачена на законодавчому рівні і громади самостійно приймають положення, яке регулює порядок її реалізації. Як правило громадський бюджет передбачає такий набір етапів: 1) подання проєктів; 2) розгляд (і доопрацювання) проєктів; 3) голосування за проєкти; 4) визначення/оголошення переможців; 5) планування і реалізація проєктів. (Хуткий та Аврамченко, 2019, с. 7). На різних етапах реалізації громадського бюджету можна спостерігати різні типи взаємодії. Наприклад, при поданні проєктів та їх розгляді можна погодитись з Койдель, що громадський бюджет належить до виміру «взаємодії», адже поданий проєкт без його верифікації не може бути допущеним до голосування (Keudel, 2022, с. 77). Зі свого боку на етапах пов'язаних з визначенням переможців саме волевиявлення громадян є основою для прийняття рішення по реалізації окремого проєкту. Таким чином їх можна віднести до виміру «контролю». Враховуючи, що таке голосування: а) має ознаки прямої демократії, адже це пряме волевиявлення жителів громади та б) участь у голосуванні не може бути обмежено кількісно (скоріше навпаки чим більше голосів, тим більшою має бути легітимність цього рішення), ми вважаємо, що громадська участь відповідає моделі партисипаторної демократії й створює умови для широкої участі громадян до прийняття рішень, що можуть впливати на життя громади.

Громадська участь може вимірюватися через оцінку запроваджених формальних механізмів (Keudel, 2022; Фединчук та ін, 2018) або через спроби поміряти її ефективність через оцінку результатів участі, наприклад кількість реалізованих проєктів (Brown & Chin, 2023; Yang & Callahan, 2005) або впливу самої участі на громаду та її жителів (Хуткий та Аврамченко, 2019). Ми беручи за основу теорію партисипаторної демократії фокусуємось на рівні громадської участі, під яким ми розуміємо кількість осіб, що була залучена до активної дії, яка передбачається у відповідній формі участі. В нашому випадку операціоналізацією буде **кількість осіб, що взяла участь у голосуванні за проєкти громадського бюджету в окремій територіальній громаді.**

В межах дослідження ми будемо оцінювати рівень громадської участі на прикладі окремих громад, які реалізували у себе громадський бюджет. Відповідно ми сфокусуємось на факторах пов'язаних з характеристиками цих громад, оскільки соціальний контекст в якому здійснюється політична діяльність може визначати рівень участі індивідів і не лише їх індивідуальні характеристики, атрибути та особистісні фактори є визначальними, а й події, сигнали та можливості характерні для певного середовища (Huckfeldt, 1979, с. 579). Оскільки

ми розглядаємо різні характеристики громади як потенційні фактори впливу на рівень громадської участі, то нашою **нульовою гіпотезою** є твердження, що **характеристики громади не впливають на рівень громадської участі**.

Наявність довіри до влади всередині громади може позитивно впливати на рівень громадської участі оскільки жителі такої громади довіряючи місцевій владі вірять, що вона служить їхнім потребам і що громадяни можуть впливати на прийняття рішень (Verman, 1997, с. 110). Довіра до інституцій в цьому випадку пояснюється «зовнішньою політичною дієвістю» (external political efficacy), що стосується переконань людей у тому, що політичні процеси піддаються змінам через індивідуальний та колективний вплив (Carraja et al, 2009) та реагування влади на проблеми громадян (Anderson, 2010). Якщо ж рівень інституційної довіри є низьким, люди не мають надії на покращення і вони виключають себе або є виключеними з участі (Aasland & Lyska, 2016, с.20.). Відповідно сприйняття громадян, що зміни в громаді можливі мають заохочувати громадян до більшої залученості до громадської участі.

Гіпотеза 1. Вищий рівень довіри до місцевої влади позитивно впливає на рівень громадської участі.

Політичний активізм в собі охоплює способи участі громадян, процеси, що спонукають їх до цього, та результати (Norris 2009, с.1) і виражається у двох вимірах: «загального «репертуару» політичної дії, тобто способів, які громадяни обирають для політичного самовираження, та інституцій, що представляють організаційні структури, через які люди зазвичай мобілізуються для політичного самовираження» (Norris, 2004, с. 2). Відповідно під рівнем політичного активізму ми визначаємо міру інтенсивності з якою здійснюється політичне самовираження. Перебування у соціальному контексті де спостерігається високий рівень участі та активні соціальні мережі розширює перспективи політичної участі людини (Mutz, 2002, с. 839). Контекстуальний ефект може мати різні прояви зокрема це може бути спостереженням за діями політично активних людей, розмова з ними або просто знаходження поруч з ними, коли інформація про політичну участь може бути сприйнята особою (Kenney, 1992). Якщо ми говоримо про вплив соціальних мереж, то він може полягати у тому що неформальні розмови між партнерами по мережі відкривають людям доступ до політичної інформації з навколишнього соціального середовища і так соціальна взаємодія може зробити людей більш активними (Mcclurg, 2003, с. 450). Таким чином, політично активний соціальний контекст та мережі у відповідній громаді сприяють інформуванню населення як про можливості участі так і безпосередньо про участь інших членів громади. Такий обмін інформацією в соціальному середовищі слугує координаційним механізмом, який може спонукати до участі (Grosser, & Schram, 2006).

Гіпотеза 2. Вищий рівень політичного активізму в громаді позитивно впливає на рівень громадської участі.

Наявність політичної конкуренції в місцевих органах влади, зокрема у місцевій раді, може впливати на бажання представників місцевої влади створювати умови для більшого залучення жителів громади до участі у прийнятті рішень. Одним з пояснень такого зв'язку може бути бажання представників влади отримати додаткову легітимізацію своїй діяльності через використання інструментів громадської участі (Shipley & Utz, 2012). Загалом легітимізація діяльності органів влади є одним із бажаних ефектів як деліберативної, так і партисипаторної демократії і однією із причини обґрунтування запровадження громадської участі (Irvin & Stansbury 2004; Bherer et al, 2016). Комплементарне пояснення надає теорія суспільного вибору (public choice theory) відповідно до якої політики в публічному секторі в цілому переслідують власні інтереси, але конкуренція може змусити їх звернути увагу більше в сторону загального добробуту (Boyne, 1998, с.1). Койдель розглядає конкуренцію не лише між представниками влади, а й цілих патрональних мереж і позитивний вплив конкурентного й непевного середовища на якість партисипаторних інституцій (Keudel, 2022).

Варто зазначити, що в науковій літературі про громадську участь, зокрема в бюджетному процесі, існує протилежна теза про тип політичного середовища, яке краще сприяє громадській участі. Відповідно до такого підходу несприятлива (unhealthy) та нестабільна політична ситуація буде скоріше відвертати увагу та змушувати діяти представників влади більш консервативно, уникаючи ризиків, які з собою може принести громадська участь (Zhang & Yang, 2009). Відповідно оскільки в науковій літературі існує дискусія з приводу впливу конкуренції, то в межах роботи ми перевіримо чи взагалі рівень політичної конкуренції впливає на рівень громадської участі, а також чи не буде низький показник політичної конкуренції навпаки позитивно впливати на рівень громадської участі.

Гіпотеза 3.0. Рівень політичної конкуренції не впливає на рівень громадської участі.

Гіпотеза 3.1. Високий рівень політичної конкуренції позитивно впливає на рівень громадської участі.

Гіпотеза 3.2 Низький рівень політичної конкуренції позитивно впливає на рівень громадської участі.

Рівень залученості громадян до політичної участі в науковій літературі пов'язують з розміром населеного пункту. Водночас немає визначеності з приводу того який саме розмір є найбільш сприятливим для участі. Олівер для пояснення вищого рівня участі звертається до соціального контексту притаманних

маленьким спільнотам: 1) більш тісні соціальні зв'язки в невеликих спільнотах, зокрема сусідські та приятельські, сприяють кращій мобілізації до участі, адже через ці мережі поширюється інформація про участь і відповідно цей ефект втрачається при збільшенні розміру населеного пункту; 2) меншу зацікавленість у місцевих справах через орієнтацію на приватну сферу життя у великих містах (Oliver, 2000). Разом з тим окремі науковці схиляються до того, що більші населені пункти мають кращий потенціал для залучення громадян. Зокрема гетерогенність населення у більших містах має створювати більше запиту на участь (Ebdon & Franklin, 2006). Одне із пояснень також звертається до характеристики соціальних мереж, тільки в цей раз їх гетерогенність є перевагою через відкритість до інших поглядів, що запускає процес політичного навчання, який своєю чергою спонукає до більшої участі (Scheufele, et al, 2006). Іншим поясненням може бути краща здатність політичних акторів у великих містах мобілізувати жителів таких спільнот через те, що політичні актори переважно не є аматорами і вони мають більше стимулів заохочувати інших до участі у місцевій політиці (Kelleher & Lowery, 2008). Оскільки в даній роботі одиницею дослідження є громада, то ми спробуємо дослідити чи має розмір населення громади вплив на рівень політичної участі.

Гіпотеза 4.1. Більший розмір громади позитивно впливає на рівень громадської участі

Гіпотеза 4.2. Більший розмір громади негативно впливає на рівень громадської участі

Ще один елемент середовища, який може впливати на рівень громадської участі, це чи є в спільноті достатньо ресурсів для участі її жителів. В заможних спільнотах має спостерігатися більший рівень участі, адже у населення в них має мати більше ресурсів необхідних для участі, зокрема грошей та часу. Відповідно кращий доступ до цих ресурсів має вивільняти окремих громадян для залучення до громадської участі (Brady, Verba & Schlozman, 1995). В науковій літературі присвяченій громадській участі показник рівня доходів як правило прив'язаний до індивідуальної характеристики жителя окремої спільноти (Wang, 2001). В рамках цього дослідження ми спробуємо прослідкувати чи прослідковується цей зв'язок на рівні усієї громади. Для цього ми звернемось до рівня доходів в місцевому бюджету громади як до проксі-показника заможності громади.

Гіпотеза №5 Вищий рівень заможності громади позитивно впливає на рівень громадської участі.

МЕТОДОЛОГІЯ

Оскільки метою нашого дослідження є тестування гіпотез, що були розроблені в науковій літературі або були сформовані на підставі тематичної літератури, ми обираємо кількісний аналіз дослідження. Такий тип аналізу дозволить визначити чи існує статистичний зв'язок між нашою залежною змінною – *рівнем громадської участі* та незалежними змінними, які були розроблені під кожен із запропонованих гіпотез, та чи має така змінна позитивний або негативний вплив. Беручи до уваги, що ми не маємо на меті описати який саме зв'язок є між залежною та незалежними змінними, а лише перевірити наявність чи відсутність впливу, то вважаємо такий тип аналізу найбільш відповідним.

Відповідно до задачі дослідження ми обираємо регресійний аналіз, а саме множинну лінійну регресію. Такий тип регресії дозволяє моделювати залежність між однією залежною змінною та декількома незалежними змінними та оцінити як зміна кожної окремої змінної впливає на залежну змінну з урахуванням впливу незалежних змінних. Також при використанні множинної лінійної регресії ми можемо використовувати контрольні змінні для врахування факторів, які не є в фокусі дослідження, але можуть впливати на залежну змінну. Обмеженням регресійного аналізу в цьому дослідженні є відносно невеликий масив даних ($n = 164$), що може впливати на точність та надійність моделі.

Як ми зазначали вище перевірка факторів впливу на громадську участь на місцевому рівні буде здійснюватися на прикладі такої форми участі як громадський бюджет беручи до уваги громади, в яких ця форма була запроваджена. В межах цього дослідження ми будемо оцінювати дані по громадському бюджету за 2021 рік, адже це піковий рік за кількістю громад, що реалізували бюджет участі. Згідно з інформацією наданої Міністерством соціальної політики України у 2021 році 197 громад впроваджували бюджет участі (Мінсоцполітики, 2022). Для збору даних ми звернулися до двох найбільших платформ за допомогою яких місцева влада запускає громадський бюджет: платформи E-dem (<https://e-dem.ua/>) або Громадський проект (<https://pb.org.ua/>). Дані з платформи E-dem були надані у форматі гугл-таблиці. Дані з Громадського проекту були зібрані вручну зі статистичної панелі з використанням наданого гостьового облікового запису. Оскільки в дослідженні ми вимірюємо рівень громадської участі кількістю жителів громади, що взяли участь в голосуванні, то ми не брали до уваги програми громадських бюджетів в яких: а) не відбулося голосування; б) у назві окремого конкурсу відсилали до 2021 року, проте всі етапи окрім реалізації відбувались у 2020 році або етап голосування був перенесений на 2022 рік. Також окремі громади, які повноцінно реалізували громадський бюджет, були виключені із масиву даних для цього дослідження через те, що індикатори окремих незалежних змін пов'язані з результатами місцевих виборів 2020 року та складом місцевих рад і в окремих

громадах Луганської та Донецької областей місцеві вибори не проводились та діяли військово-цивільні адміністрації. З урахуванням перелічених уточнень загальна кількість спостережень про рівень громадської участі – 164 громади. Отже, наша залежна змінна **рівень громадської участі**. Вимірюємо її за формулою *кількість осіб, що брала участь у голосуванні за громадський бюджет/загальне населення громади*100*. Кількість осіб, що брала участь визначаємо до даних E-dem чи Громадського проекту, а загальне населення громади з порталу «Децентралізація» (Децентралізація, 2021).

Інформація для незалежних змінних збиралась окремо з різних джерел. Для незалежної змінної *«довіра до місцевої влади»* ми використали дані з Індексу соціальної згуртованості та примирення (SCORE) за 2021 р., а саме **показник довіри до голови місцевої влади міста/села**. Індикатор має значення від 0 до 10, де 0 це повна відсутність вимірюваного явища, а 10 – сильну і поширену присутність. Оскільки SCORE надає інформацію в першу чергу на рівні областей і лише до окремих міст, то ми будемо застосовувати цей показник відповідної області до громад, які є у її складі.

Незалежну змінну *«рівень політичного активізму»* ми будемо вимірювати через показник **явки на місцеві вибори 2020 року**. Ми припускаємо, що високий рівень явки на місцеві вибори має свідчити про зацікавленість жителів у долі громади і наявність більшої кількості жителів, що є політично активними, може впливати на рівень громадської участі. Для визначення рівня явки на місцеві вибори ми користувалися Інформаційно-аналітичною системою «Місцеві вибори» (Центральна виборча комісія, 2022). Оскільки після початку повномасштабного вторгнення доступ до неї був обмежений, то ми користувалися сервісом <https://web.archive.org/> для отримання інформації. З протоколів територіальних виборчих комісій була зібрана інформація про кількість зареєстрованих виборців та кількість виборців, що взяла участі у голосуванні. Показник явки ми розраховували за формулою: *кількість виборців, що взяла участь у голосуванні/загальна кількість зареєстрованих виборців*100%*.

Незалежну змінну *рівень «політичної конкуренції»* ми будемо вимірювати на рівні складу відповідних місцевих рад. Для цього ми використовуємо **Індекс Герфіндаля-Гіршмана (ННІ)**, який є індикатором, який в першу чергу застосовують до визначення рівня концентрації на ринках, але є застосованим і дослідження, що стосується політичної конкуренції (Alfano & Baraldi, 2015). Інформацію про склад відповідної місцевої ради за кількістю осіб та партійною приналежністю ми брали з інформаційного порталу «Електоральна пам'ять» (<http://elmemory.embits.net/>) та додатково провели вибірку перевірку даних відповідно до Інформаційно-аналітичної системи «Місцеві вибори» для їх верифікації. Для розрахунку індексу ми брали склад відповідної місцевої ради за кількістю осіб та партійною приналежністю та розраховували квадрат частки для

кожної окремої партії (або самовисуванця) від загальної кількості депутатів. Після цього всі квадрати часток підсумовуються та множаться на 100 для переведення індексу у відсоткове вираження. Значення ближче до 0% вказують наявність високої конкуренції, а ближче до 100% на високу концентрацію та відповідно низький рівень конкуренції.

Незалежну змінну «розмір громади» ми визначаємо через **кількість населення** у відповідній громаді. Інформацію про цей показник ми брали з порталу «Децентралізація» (Децентралізація, 2021). Далі отримані показники населення ми логарифмуємо для зменшення розкиду значення та кращої інтерпретації впливу збільшення розміру громади на залежну змінну.

Для незалежної змінної «заможність громади» ми будемо використовувати показник **доходів громади у місцевий бюджет за 2021 рік**. Сюди ми включаємо доходи за наступними категоріям: 10000000 Податкові надходження, 20000000 Неподаткові надходження, 30000000 Доходи від операцій з капіталом. Ми не беремо до уваги офіційні трансферти в дохідній частині місцевого бюджету, адже вважаємо, що це не пов'язано з заможністю громади, а навпаки може свідчити про більше потребу субвенцій для її підтримки. Дані були взяті з Державного веб-порталу бюджету для громадян (<https://openbudget.gov.ua/>). Показник буде виражений на душу населення, оскільки дозволяє оцінити середній рівень добробуту кожного жителя такої громади, а не порівнювати загальний рівень доходів без будь-якої прив'язки.

Для контролю нашої моделі ми пропонуємо використати декілька контрольних змінних, які пов'язані з характеристиками громади і можуть впливати на рівень громадської участі. Дані для контрольних змінних були взяті з порталу «Децентралізація» (Децентралізація, 2021).

Оскільки в більшості досліджень громадська участь досліджується на рівні окремих міст, а в громадах як правило є більше ніж один населений пункт, то ми пропонуємо взяти як контрольну змінну **кількість населених пунктів у відповідній громаді**. Відповідно можна припустити, що чим менша кількість населених пунктів у громаді тим більший рівень залученості громадян. Це може пояснюватися тим, що при збільшенню кількості населених пунктів у громаді відбувається розпорощення ресурсів та уваги і жителі через це можуть бути не зацікавлені в участі у прийнятті рішень, адже це рішення їх може не стосуватися. Додатковим поясненням може бути, що координація жителів між великою кількістю населених пунктів може бути складнішою.

Додатковим фактором, який може впливати на рівень громадської залученості і є пов'язаним з розміром громади це **тип громади**: сільський, селищний або міський. Тип громади визначається за типом населеного пункту, що є адміністративним центром такої громади. Відповідно громада, яка, наприклад, визначена як міська може мати у своєму складі різні типи населених пунктів. Вище ми наводили аргументи як тип зв'язків у соціальних мережах в населених

пунктах може впливати на рівень громадської участі. Вважаємо, що цей вплив варто також перевірити за типом громад. Оскільки гіпотези, що були висунуті та стосувалися розміру громад є взаємовиключними, тому змінна «тип громади» може мати два напрями впливу на рівень громадської участі: **а) більш урбаністичний тип громади має позитивно впливати на рівень громадської участі та б) більш урбаністичний тип громади має негативно впливати на рівень громадської участі.** Для додавання цих показників до моделі ми здійснюємо кодування, де «1» – сільський, «2» – селищний; «3» – міський тип.

Процес добровільного об'єднання громад, що був запроваджений разом з реформою децентралізації пов'язують з розвитком місцевої демократії, зокрема через можливості широкої громадської участі в процесі добровільного об'єднання (Крупник та інші, 2016; Романова та Умланд, 2021). Відповідно громади, що пройшли етап добровільного об'єднання раніше мали більше часу для опанування навичок участь та їх населення є більш досвідченими учасниками, які з більшою готовністю залучаються до участі у прийнятті рішень. Відповідно ми припускаємо, **що у громадах, що раніше пройшли процес об'єднання буде вищий рівень громадської участі.** Ми виділяємо три етапи, які отримують кодування від 1 до 3: період з 2015 до 2017 – «1»; період з 2018 до 2019 – «2»; 2020 та старше – «3».

РЕЗУЛЬТАТИ

Оскільки дані для дослідження брались з різних джерел, то для початку вони були структуровані в Microsoft Excel. Для того, щоб перевірити гіпотези за допомогою програмного середовища ми побудували модель (Модель №1) з використанням усіх описаних вище змінних та використали регресійний аналіз, а саме множинну лінійну регресію. Мета моделі протестувати чи мають визначені у дослідженні характеристики спільноти вплив на рівень громадської участі й чи є цей вплив негативним, чи позитивним. Також додатково ми побудували модель без використання змінної «Довіра до місцевої влади», адже індикатор для неї був адаптований з обласного рівня на відмінну від всіх інших показників у моделі (Модель №2). Моделювання та аналіз проводились в програмному середовищі R Studio.

	Модель №1	Модель №2
	Рівень громадської участі	Рівень громадської участі
Довіра до місцевої влади	0.609 (0.823)	
Політична конкуренція (ННІ)	0.223*** (0.073)	0.221*** (0.072)
Політичний активізм	0.139 (0.102)	0.167* (0.094)
Розмір громади (log)	1.192 (0.739)	1.225* (0.738)
Заможність громади	0.0001 (0.0002)	0.0001 (0.0002)
Кількість населених пунктів	0.029 (0.037)	0.026 (0.037)
Тип громади: селищна	-5.889*** (2.055)	-5.884*** (2.052)
Тип громади: міська	-6.991*** (2.273)	-6.766*** (2.249)
Рік об'єднання: 2017-2019	-3.676** (1.768)	-3.777** (1.760)
Рік об'єднання: 2020 і старше	-4.114** (1.605)	-4.164** (1.601)
Константа	-9.914 (8.969)	-8.034 (8.591)
Кількість спостережень	164	164
R ²	0.240	0.237
Відрегульований R ²	0.190	0.192
Стандартна похибка залишків	7.535 (df = 153)	7.524 (df = 154)
F-Statistic	4.827*** (df = 10; 152)	5.317*** (df = 9; 154)
<i>Примітка</i>	<i>*p<0.1; **p<0.05; ***p<0.01</i>	

Обидві моделі мають схожий показник відрегульованого R^2 , на рівні 19 відсотків. Такий показник R^2 є допустимим в соціальних науках, якщо одна або більше пояснювальних змінних є статистично значущими (Ozili, 2023), що спостерігається у кожній з моделей. Додатково для перевірки моделей нами був проведений тест Дарбіна-Уотсона на пошук автокореляцій між змінними і значення тесту для кожної моделі демонструють їх відсутність (Модель №1: DW = 1.9818, p-value = 0.4281; Модель №2: DW = 2.19571, p-value = 0.3636). Наявність статистично значущих незалежних змінних дає нам підстави стверджувати, що окремі характеристики громади впливають на рівень громадської участі і відповідно **нульова гіпотеза є спростованою**

Якщо дивитися на ті показники, які не є статистично значущими, то ми спостерігаємо, що для двох моделей такою є незалежна змінна «Заможність громади». Окрім того, що вона не є статистично значущою, вона також має дуже низький вплив на залежну змінну. Загалом це дає нам підстави стверджувати, що Гіпотеза №5 про вплив заможності громади на рівень громадської участі є **спростованою**. Також для двох моделей не є значущою контрольна змінна, що стосується кількості населених пунктів в громаді, тому наше припущення, що збільшення кількості населених пунктів в громаді має негативно впливати на розмір громадської участі **не підтвердилось**.

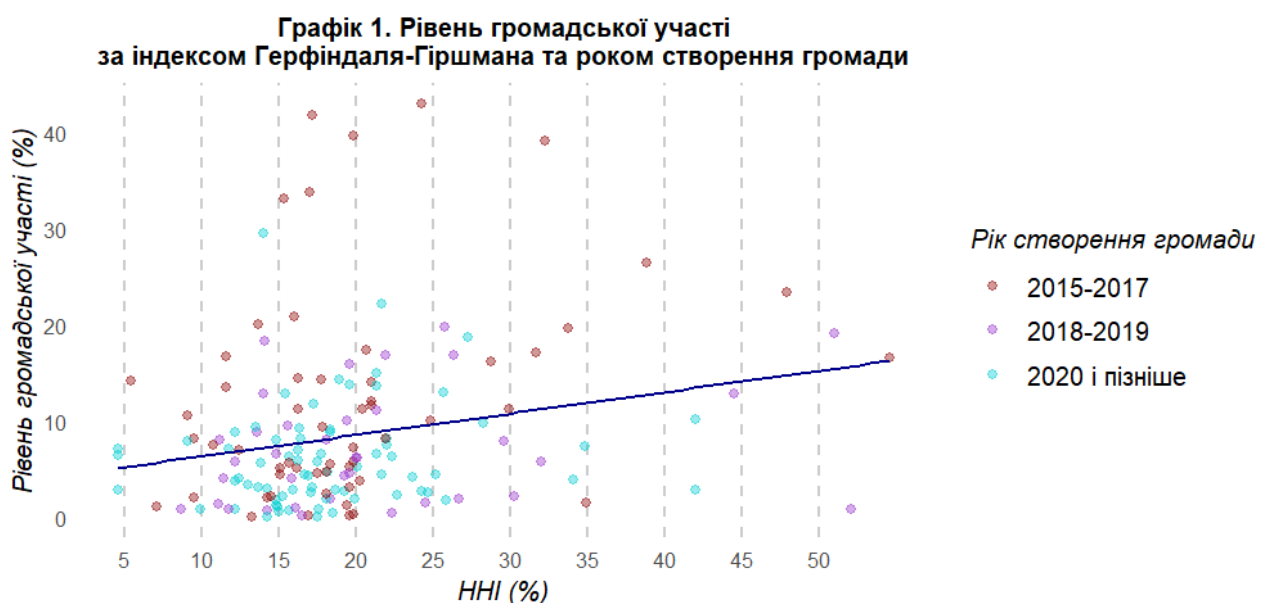
В Моделі 1 ми можемо спостерігати, що фактор довіри до місцевої влади не є статистично значущим для рівня громадської участі і прибравши його з моделі №2 ми спостерігаємо збільшення кількості значущих факторів, що пояснюють залежну змінну. В цілому в рамках цього дослідження ми приходимо до висновку, що **Гіпотеза №1** згідно якої довіра до місцевої влади має позитивний вплив на рівень громадської участі **не підтвердилась**. Водночас, припускаємо, що спростування цієї гіпотези могло бути викликано відсутністю даних на рівні кожної громади за аналогією з іншими змінними.

Якщо в Моделі №1 показник «політичний активізм» не є статистично значущим (p-value = 0.1743), то в Моделі №2 відсутність змінної «Довіри до місцевої влади» додав змінній «Політичний активізм» невисоку статистичну значущість (p<0.1). Таким чином у Моделі №2 ми можемо спостерігати, що збільшення рівня політичного активізму на одну одиницю асоціюється зі збільшенням рівня громадської участі на 0.167, за умови, що всі інші змінні в моделі залишаються незмінними. Отже, якщо населення громади перебуває в середовищі, яке характеризується високим рівнем політичного активізму, що зокрема може проявлятися через високу явку на місцеві вибори, то це має позитивний вплив на залученість до прийняття рішень. Таким чином ми можемо стверджувати, що **Гіпотеза 2** відповідно до якої високий рівень політичного активізму в громаді позитивно впливає на рівень громадської участі є **частково підтвердженою**.

В подібній ситуації знаходиться незалежна змінна «розмір громади». В Моделі №1 вона не є статистично значущою, але є близькою до того щоб бути

значущої на рівні невисокої статистичної значущості ($p = 0.1084$). В Моделі №2 ця незалежна змінна отримує невисоку статистичну значущість на рівні $p < 0.1$. Оскільки змінна представлена в логарифмічному вигляді, інтерпретація коефіцієнтів дещо змінюється. Згідно з результатами регресійного аналізу, змінна «розмір громади» має коефіцієнти 1.192 та 1.225 відповідно. Це означає, що 1% збільшення розміру громади асоціюється зі збільшенням рівня громадської участі на приблизно 1,2% для кожної моделі. Таким чином ми можемо стверджувати, що тип соціальних зв'язків, який притаманний громадам з більшою кількістю населення є більш сприятливим для залучення громадян до прийняття рішень або запит на участь в таких середовищах є більшим. Отже, **Гіпотеза 4.1.** згідно з якою більший розмір громади позитивно впливає на рівень громадської участі є **частково підтвердженою**, а її альтернатива **Гіпотеза 4.2.** зі зворотним зв'язком є спростованою.

У двох моделях найбільш статистично значущим показником є «політична конкуренція» - $p < 0,01$. Обидві моделі мають схожий вплив: при збільшенні показника індексу Херфіндаля-Хіршмана на одну одиницю, що свідчить про зменшення рівня політичної конкуренції в громаді, показник рівня громадської участі збільшується приблизно на 0,22. Ці результати демонструють, що представники місцевої влади за відсутності конкуренції, принаймні у виборних органах, більше зацікавлені у залученні громадян до прийняття рішень та готові на ризики пов'язані із реалізацією інструментів громадської участі. Таким чином **Гіпотеза 3.0.** відповідно до якої політична конкуренція не впливає на рівень громадської участі, а також **Гіпотеза 3.1.** відповідно до якої високий рівень політичної конкуренції позитивно впливає на громадську участь є **спростованими**, а **Гіпотеза 3.2.** яка своєю чергою говорить про позитивний вплив низького рівня політичної конкуренції на громадську участь є **підтвердженою**.

Примітка: дані рівня громадської участі за 2021 рік

Також в обох моделях є статистично значущими дві контрольні змінні «Тип громади» та «Рік об'єднання». Наше припущення впливу року об'єднання громади виявилось **правильним**, адже громади, що пройшли добровільне об'єднання на початку реформи децентралізації мають вищий рівень залученості порівняно з громадами, що утворилися пізніше. При моделюванні ми визначили, що базовим показником (baseline) є рік створення в проміжок 2015-2017 років. Відповідно ми можемо спостерігати зменшення рівня участі у молодших громадах на 3,6 та 4,1 у Моделі №1 та на 3,7 та 4,1 у Моделі №2. Отже, чим старша громада, тим краще в ній громадяни залучаються до прийняття рішень, зокрема через досвід громадської участі під час процесу добровільного об'єднання. В Графіку 1 ми демонструємо рівень громадської участі за індексом Герфіндаля-Гіршмана та додатково позначаємо рік створення громади.

Щодо контрольної змінної «Тип громади», то ми спостерігаємо статистично значущий ($p < 0.01$) **негативний зв'язок** у двох моделях. Для цієї змінної базовим показником є сільський тип громади. Таким чином при зміні типу громади на селищну спостерігається зменшення рівня участі на 5,8 одиниць, а на міську – на 6,9-6,7 одиниці, що є суттєвим. Враховуючи, що в нас при збільшенні розміру громади прослідковується позитивний зв'язок з рівнем участі, то пояснення через ближчий тип зв'язків навряд може бути застосоване. Потенційно вплив типу громади можна пояснити через кращу здатність представників влади в громадах такого типу поширювати інформацію про можливості громадян брати участь у прийнятті рішень. Також це може бути пов'язано з особливостями громадського бюджету як форми участі: для жителів сіл та селищ розпорядження коштами є більш вагомими і реалізація проєктів в межах бюджету участі може мати більший вплив на життя громади. Варто відмітити, що на результати міг вплинути нерівномірний розподіл громад за типом: сільських – 28, селищних – 33 та міських – 103). Водночас цей тренд зберігається між сільськими та селищними громадами, які є близькими за кількістю.

ВИСНОВКИ ТА ДИСКУСІЯ

Для нашого дослідження ми сформуваємо нульову гіпотезу відповідно до якої характеристики громади не впливають на рівень громадської участі на місцевому рівні. Результати регресійного аналізу показали, що окремі характеристики громади, які були нами визначені, мають як позитивний, так і негативний вплив на рівень громадської участі. Таким чином ми можемо стверджувати, що **нульова гіпотеза була спростована**.

Серед незалежних змінних найбільш статистично значущий результат має показник конкуренції в місцевих органах влади. Регресійна модель показала **негативний зв'язок** між рівнем конкуренції у виборних місцевих органах влади та рівнем громадської участі. Такий висновок частково вступає в суперечність з наявним дослідженням присвяченим запровадженню механізмів громадської участі, в якому навпаки був продемонстрований позитивний зв'язок невизначених та конкурентних умов на запровадження механізмів громадської участі (Keudel, 2022). Водночас звертаємо увагу, що в нашому дослідженні ми звертались до конкуренції в представницьких органах громад, а Койдель своєю чергою фокусувалась на конкуренції серед патрональних мереж в окремих обласних центрах. Разом з тим наші результати можна інтерпретувати як такі, що не вступають в суперечність, а навпаки доповнюють дослідження Койдель, адже дійсно створення інструментів участі може відбуватися за умов конкуренції для отримання політичних переваг серед електорату, а вже їх поширення на широку громадськість навпаки, коли актори, що приймають рішення, не відчують загрози від політичних конкурентів. Окремо варто зазначити, що в цьому дослідженні ми не брали до уваги фактори пов'язані з головою громади, наприклад динаміку відносини між ним та радою у відповідній громаді або статус інкумбента. Оскільки голова громади часто агрегує навколо собі найбільший політичний вплив на життя громади, вважаємо варто також окремо перевірити вплив цих факторів на рівень громадської участі.

Потребує додатково дослідження продемонстрований в дослідженні позитивний вплив розміру громади на рівень громадської участі. В першу чергу через пошук механізмів, які притаманні більшим громадам. Проведення окремого дослідження з фокусом на виявлення цих механізмів може сприяти виявленню успішних кейсів взаємодії населення та органів влади щодо громадської участі, що може дозволити їх реплікацію в інші громади.

Якщо з контрольною змінною «Вік громади» в наукових дослідженнях вже неодноразово були пов'язані позитивні ефекти добровільного (і відповідно більш раннього) об'єднання громад (Романова та Умланд, 2021; Romanova, 2022; Arends, et.al, 2023), то пояснення негативного впливу селищних і міських за типом громад на рівень громадської участі порівняно з сільським є неочевидним (особливо з урахуванням позитивного впливу збільшення розміру громади на рівень участі) і потребує додаткового дослідження. Потенційним поясненням є більша вагомість громадського бюджету для громад такого типу і варто перевірити чи цей зв'язок

буде прослідковуватися для інших форм громадської участі. Також поясненням може бути здатність представників влади краще інформувати зацікавлені в громадській участі групи населення або цей процес є простішим у спільнотах такого типу.

Таким чином наше дослідження доповнює науковий доробок пов'язаний з громадською участю через тестування гіпотез пов'язаних з політичними та соціоекономічними характеристиками спільноти та виявлення зв'язків між окремими факторами та рівнем громадської участі на прикладі громадського бюджету. Також вважаємо, що перевагою дослідження є проведення його на рівні громад у порівнянні з дослідженнями, яке проводилось в обмеженому переліку населених пунктів, що переважно є великими містами й практично є кейс-стаді за своїм дизайном (Aasland & Lyska, 2016; Aasland & Lyska, 2020, Keudel, 2022, Kudłacz & Zhebchuk, 2019).

Водночас варто зазначити про обмеження, які має наше дослідження. По-перше, гіпотези були перевірені лише на одній з форм участі – громадському бюджеті. Хоча бюджет участі є одним із найбільш ефективних інструментів залучення громадян якщо брати до уваги механіку його реалізації, він не є єдиною формою участі. Відповідно непроведення тестування гіпотез на інших формах участі може бути обмеженням до генералізованого використання висновків дослідження до громадської участі в цілому, а не лише до громадського бюджету.

Також показник відрегульованого R^2 в наших моделях на рівні 0,19% свідчить про те, що в нашому дослідженні не був повністю розкритий весь перелік факторів, що можуть впливати на рівень громадської участі. Так, в науковій літературі виділяють політичну культуру як фактор, що може впливати на рівень громадської участі (Ebdon, 2000; Ebdon & Franklin, 2007; Dang, 2020), проте через специфіку нашого дослідження, де ми беремо дані за 2021 рік як пікового року для громадського бюджету, даних які б дозволяли виміряти політичну культуру не було в нашому розпорядженні і ми не брали цей фактор до уваги, але в майбутньому йому варто також протестувати. Схожа ситуація пов'язана з впливом рівня інформування про можливості участі (Lowndes et al., 2001; Blais, 2006). Оскільки після початку повномасштабного вторгнення окремі громади переформатували свої сайти та соціальні мережі, то важко дати належну оцінку тому яким чином інформування здійснювалось в 2021 році і які канали використовувались місцевою владою. Також вартує уваги дослідження впливу соціального капіталу громади (Klesner, 2007; La Due Lake, & Huckfeldt, 1998) та рівня освіти населення громади (Raveau et.al, 2022) на рівень участі. Додатково в науковій літературі питання участі розглядається через ставлення представників влади до інструментів залучення громадян і як різне ставлення може впливати на рівень громадської участі (Yang, 2005; Yang & Callahan, 2007; Zhang & Yang, 2009) і ця перспектива також потребує окремої уваги.

ПРОПОНОВАНІ ЗМІНИ ДО ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Першою пропозицією, з урахуванням завдань партисипаторної демократії до ширшого залучення громадян до прийняття рішень, а також власне задля отримання переваг від запровадження громадської участі, що описані в науковій літературі, буде стимулювання створення та розвитку інструментів громадської участі у більшій кількості громад. Наприклад, якщо дивитися на громадський бюджет, то він був запроваджений менше ніж в 1/5 від загальної кількості громад і відповідно є простір для поширення цієї форми громадської участі.

Такий низький показник запровадження форм громадської участі зокрема пов'язаний з тим, що їх запровадження залишалось на стороні органів місцевого самоврядування і не було обов'язковим. Потенційно це може змінитися після підписання Законопроекту про внесення змін до Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" та інших законодавчих актів України щодо народовладдя на рівні місцевого самоврядування № 7283 від 13.04.2022, який зараз на підписі у Президента України (Верховна Рада України, 2024). Завданням законопроекту є запровадження регулювання на державному рівні найбільш поширених форм участі, залишаючи при цьому можливість для запровадження інших форм участі, що не суперечать законодавству України. Для цього громади мають привести у відповідність свої статuti територіальних громад та визначити в них порядок реалізації різних форм громадської участі. Ми вважаємо, що ефективним рішенням є створення типових статутів, які систематизують наявний успішний досвід реалізації інструментів участі. Це дозволить громадам мати належний інструментарій для якісного залучення громадян до прийняття рішень.

Оскільки громадська участь це в переважній більшості випадків процес взаємодії населення та представників влади, то для кращого розуміння процесів участі варто створювати освітні програми про можливості громадської участі. Громадянам такі програми будуть розповідати яким чином і з якою метою кожен може брати участь у прийнятті рішень на місцевому рівні. Представникам влади такі програми мають пояснювати переваги запровадження інструментів громадської участі для громади, а також на прикладі успішних кейсів реалізації окремих форм громадської участі в інших громадах демонструвати як найкраще їх запровадити та проводити в своїй громаді. Увага таких навчальних програм має бути направлена, в першу чергу, на територіальні громади, що були об'єднанні на останніх етапах оскільки в них спостерігається нижчий рівень участі.

Звичайно, що під час повномасштабного вторгнення питання громадської участі і громадського бюджету відійшло на другий план. Більшість громад не проводили заходи з реалізації бюджету участі у 2022 та 2023 роках. Як правило цей інструмент традиційно використовувався для покращення благоустрою та умов для отримання освітніх або медичних послуг у відповідній територіальній громаді. Окремі громади, що відновили громадський бюджет розширили перелік питань додавши допомогу Силам оборони України. Ми вважаємо, що таке рішення

треба поширювати далі адже, по-перше, дозволить актуалізувати громадський бюджет в умовах сьогоденної України та, по-друге, здатне залучити велику кількість людей до громадського бюджету, що може позитивно вплинути на розвиток цієї форми участі в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Aasland, A., & Lyska, O. (2016). Local democracy in Ukrainian cities: civic participation and responsiveness of local authorities. *Post-Soviet Affairs*, 32(2), 152-175.
2. Aasland, A., & Lyska, O. (2020). Signs of progress: Local democracy developments in Ukrainian cities. In *Decentralization, Regional Diversity, and Conflict: The Case of Ukraine* (pp. 283-310). Cham: Springer International Publishing.
3. Alfano, M. R., & Baraldi, A. L. (2015). The role of political competition in the link between electoral systems and corruption: an extension. *European Journal of Government and Economics*, 4(1), 5-24.
4. Anderson, M. R. (2010). Community Psychology, Political Efficacy, and Trust. *Political Psychology*, 31(1), 59-84. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2009.00734.x>
5. Arends, H., Brik, T., Herrmann, B., & Roesel, F. (2023). Decentralization and trust in government: quasi-experimental evidence from Ukraine. *Journal of Comparative Economics*, 51(4), 1356-1365.
6. Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of planners*, 35(4), 216-224.
7. Beetham, D. (1992). Liberal democracy and the limits of democratization. *Political Studies*, 40, 40-53.
8. Benton, A. L. (2016). How “Participatory Governance” Strengthens Authoritarian Regimes: Evidence from Electoral Authoritarian Oaxaca, Mexico. *Journal of Politics in Latin America*, 8(2), 37-70. <https://doi.org/10.1177/1866802X1600800202>
9. Berman, E. M. (1997). Dealing with Cynical Citizens. *Public Administration Review*, 57(2), 105-112. <https://doi.org/10.2307/977058>
10. Bherer, L., Dufour, P., & Montambeault, F. (2016). The participatory democracy turn: An introduction. *Journal of Civil Society*, 12(3), 225-230. <https://doi.org/10.1080/17448689.2016.1216383>
11. Bila-Tiunova, L. R., Bilous-Osin, T. I., Kozachuk, D. A., & Vasylykivska, V. V. (2019). Participation of civil society in public administration: prospects for international experience implementation in Ukraine.
12. Blais, A. (2006). What affects voter turnout?. *Annu. Rev. Polit. Sci.*, 9, 111-125.
13. Bobbio, L. (2019). Designing effective public participation. *Policy and Society*, 38(1), 41-57. <https://doi.org/10.1080/14494035.2018.1511193>
14. Boyne, G. A. (1998). *Public choice theory and local government*. Macmillan, Basingstoke.
15. Brady, H. E., Verba, S., & Schlozman, K. L. (1995). Beyond SES: A Resource Model of Political Participation. *American Political Science Review*, 89(02), 271-294. doi:10.2307/2082425
16. Brown, G., & Chin, S. Y. W. (2013). Assessing the Effectiveness of Public Participation in Neighbourhood Planning. *Planning Practice and Research*, 28(5), 563-588. <https://doi.org/10.1080/02697459.2013.820037>
17. Bryson, J. M., Quick, K. S., Slotterback, C. S., & Crosby, B. C. (2013). Designing public participation processes. *Public administration review*, 73(1), 23-34.

18. Caprara, G. V., Vecchione, M., Capanna, C., & Mebane, M. (2009). Perceived political self-efficacy: Theory, assessment, and applications. *European Journal of Social Psychology, 39*(6), 1002–1020. doi:10.1002/ejsp.604
19. Chambers, S. (2003). Deliberative democratic theory. *Annual review of political science, 6*(1), 307-326.
20. Chambers, S. (2009). Rhetoric and the public sphere: Has deliberative democracy abandoned mass democracy?. *Political theory, 37*(3), 323-350.
21. Cohen, J. (2009). Reflections on Deliberative Democracy. *Contemporary Debates in Political Philosophy, 247–63*.
22. Dahl, R. A. (2008). *Democracy and its Critics*. Yale university press.
23. Dang, W. (2020). How culture shapes environmental public participation: Case studies of China, the Netherlands, and Italy. *Journal of Chinese Governance, 5*(3), 390–412. <https://doi.org/10.1080/23812346.2018.1443758>
24. Della Porta, D. (2013). *Can democracy be saved?: participation, deliberation and social movements*. John Wiley & Sons.
25. Duțu, A., & Diaconu, M. (2017). Community participation for an open public administration: Empirical measurements and conceptual framework design. *Cogent Business & Management, 4*(1), 1287980. <https://doi.org/10.1080/23311975.2017.1287980>
26. Dyck, J. J., & Seabrook, N. R. (2010). Mobilized by direct democracy: Short-term versus long-term effects and the geography of turnout in ballot measure elections. *Social Science Quarterly, 91*(1), 188-208.
27. Ebdon, C. (2000). The Relationship between Citizen Involvement in the Budget Process and City Structure and Culture. *Public Productivity & Management Review, 23*(3), 383. <https://doi.org/10.2307/3380726>
28. Ebdon, C., & Franklin, A. (2004). Searching for a Role for Citizens in the Budget Process. *Public Budgeting & Finance, 24*(1), 32-49.
29. Ebdon, C., & Franklin, A. L. (2006). Citizen Participation in Budgeting Theory. *Public Administration Review, 66*(3), 437–447. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2006.00600.x>
30. Elstub, S. (2018). Deliberative and participatory democracy. *The Oxford handbook of deliberative democracy, 186-202*.
31. Fuchs, D. (2006). Participatory, liberal and electronic democracy. In *Participatory democracy and political participation* (pp. 45-70). Routledge.
32. Goldberg, A. C., & Sciarini, P. (2023). Voter turnout in direct democracy: A joint analysis of individual, referendum and community factors. *European Journal of Political Research, 62*(1), 25–46. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12493>
33. Grosser, J., & Schram, A. (2006). Neighborhood information exchange and voter participation: An experimental study. *American political science Review, 100*(2), 235-248.
34. Habermas, J. (1996). *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. The MIT Press
35. Hilmer, J. D. (2010). The State of Participatory Democratic Theory. *New Political Science, 32*(1), 43–63. <https://doi.org/10.1080/07393140903492118>

36. Huckfeldt, R. R. (1979). Political Participation and the Neighborhood Social Context. *American Journal of Political Science*, 23(3). doi:10.2307/2111030
37. Invernizzi-Accetti, C., & Wolkenstein, F. (2017). The crisis of party democracy, cognitive mobilization, and the case for making parties more deliberative. *American Political Science Review*, 111(1), 97-109.
38. Irvin, R. A., & Stansbury, J. (2004). Citizen Participation in Decision Making: Is It Worth the Effort? *Public Administration Review*, 64(1), 55–65.
<https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2004.00346.x>
39. Kelleher, C. A., & Lowery, D. (2008). Central City Size, Metropolitan Institutions and Political Participation. *British Journal of Political Science*, 39(01), 59.
doi:10.1017/s0007123408000392
40. Kenny, C. B. (1992). Political participation and effects from the social environment. *American Journal of Political Science*, 259-267.
41. Keudel, O. (2022). *How Patronal Networks Shape Opportunities for Local Citizen Participation in a Hybrid Regime: A Comparative Analysis of Five Cities in Ukraine*. Ibidem Verlag.
42. Kirbiš, A. (2012). Political participation and non-democratic political culture in western Europe, east-central Europe and post-Yugoslav countries. In *Democracy in Transition: Political Participation in the European Union* (pp. 225-251). Berlin, Heidelberg: Springer Berlin Heidelberg.
43. Klesner, J. L. (2007). Social capital and political participation in Latin America: evidence from Argentina, Chile, Mexico, and Peru. *Latin American research review*, 42(2), 1-32.
44. Kudłacz, M., & Zhebchuk, R. (2019). Participatory budget in metropolies as instrument of direct democracy in public management: experience of Poland and Ukraine. *Zarządzanie Publiczne/Public Governance*, (3 (49), 63-76.
45. Kvartiuk, V. (2016). Participation and Local Governance Outcomes: Evidence from Ukraine. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 27(3), 1123–1151. doi:10.1007/s11266-016-9687-2
46. La Due Lake, R., & Huckfeldt, R. (1998). Social Capital, Social Networks, and Political Participation. *Political Psychology*, 19(3), 567–584. doi:10.1111/0162-895x.00118
47. Landemore, H. (2017). Deliberative Democracy as Open, Not (Just) Representative Democracy. *Daedalus*, 146(3), 51–63.
48. Lowndes, V., Pratchett, L., & Stoker, G. (2001). Trends in Public Participation: Part 2 – Citizens’ Perspectives. *Public Administration*, 79(2), 445–455.
<https://doi.org/10.1111/1467-9299.00264>
49. Marchevska, D. (2020). Participatory Governance in Ukraine: A Case Study of Anti-corruption Policy in the Period 2014–2018. *Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal*, (6), 107-137.
50. McClurg, S. D. (2003). Social Networks and Political Participation: The Role of Social Interaction in Explaining Political Participation. *Political Research Quarterly*, 56(4), 449–464. doi:10.1177/106591290305600407

51. Michels, A., & De Graaf, L. (2010). Examining Citizen Participation: Local Participatory Policy Making and Democracy. *Local Government Studies*, 36(4), 477–491. <https://doi.org/10.1080/03003930.2010.494101>
52. Moynihan, D. P. (2003). Normative and instrumental perspectives on public participation: Citizen summits in Washington, DC. *The American Review of Public Administration*, 33(2), 164-188.
53. Mudde, C., & Kaltwasser, C. R. (2012). Populism and (liberal) democracy: a framework for analysis. *Populism in Europe and the Americas: Threat or corrective for democracy*, 1(5).
54. Mutz, D. C. (2002). The Consequences of Cross-Cutting Networks for Political Participation. *American Journal of Political Science*, 46(4), 838. doi:10.2307/3088437
55. Nabatchi, T. (2012). Putting the “public” back in public values research: Designing participation to identify and respond to values. *Public administration review*, 72(5), 699-708.
56. Neshkova, M. I., & Guo, H. (2012). Public Participation and Organizational Performance: Evidence from State Agencies. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 22(2), 267–288. <https://doi.org/10.1093/jopart/mur038>
57. Nord, Marina, Martin Lundstedt, David Altman, Fabio Angiolillo, Cecilia Borella, Tiago Fernandes, Lisa Gastaldi, Ana Good God, Natalia Natsika, and Staffan I. Lindberg. 2024. Democracy Report 2024: *Democracy Winning and Losing at the Ballot*. University of Gothenburg: V-Dem Institute. https://v-dem.net/documents/44/v-dem_dr2024_highres.pdf
58. Norris, P. (2004). Young people & political activism. *Harvard University, John F. Kennedy School of Government*.(32p).
59. Norris, P. (2009). Political Activism: New Challenges, New Opportunities. Oxford Handbooks Online. 10.1093/oxfordhb/9780199566020
60. Oliver, J. E. (2000). City Size and Civic Involvement in Metropolitan America. *American Political Science Review*, 94(2), 361–373. <https://doi.org/10.2307/2586017>
61. Ozili, P. K. (2023). The acceptable R-square in empirical modelling for social science research. In *Social research methodology and publishing results: A guide to non-native English speakers* (pp. 134-143). IGI global.
62. Parvin, P. (2018). Democracy without participation: A new politics for a disengaged era. *Res Publica*, 24, 31-52.
63. Parvin, P. (2020). The Participatory Paradox: An Egalitarian Critique of Participatory Democracy. *Representation*, 57(2), 263–285. <https://doi.org/10.1080/00344893.2020.1823461>
64. Podgórska-Rykała, J., & Sroka, J. (2021). *Citizen participation in budgeting and beyond: deliberative practices and their impact in contemporary cases*. Wydawnictwo Libron-Filip Lohner.
65. Radaelli, C. M., & O'Connor, K. (2009). How bureaucratic elites imagine Europe: towards convergence of governance beliefs?. *Journal of European Public Policy*, 16(7), 971-989.
66. Raveau, M. P., Couyoumdjian, J. P., Fuentes-Bravo, C., Rodriguez-Sickert, C., & Candia, C. (2022). Citizens at the forefront of the constitutional debate: Voluntary

- citizen participation determinants and emergent content in Chile. *PLOS ONE*, 17(6), e0267443. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0267443>
67. Roberts, N. (2004). Public Deliberation in an Age of Direct Citizen Participation. *The American Review of Public Administration*, 34(4), 315–353. <https://doi.org/10.1177/0275074004269288>
68. Romanova, V. (2022). Ukraine's resilience to Russia's military invasion in the context of the decentralisation reform. In *Forum Idei*. Warsaw: Stefan Batory Foundation.
69. Rose, L. E. (2002). Municipal size and local nonelectoral participation: findings from Denmark, the Netherlands, and Norway. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 20(6), 829-851.
70. Royo, S., Yetano, A., & Acerete, B. (2011). Citizen Participation in German and Spanish Local Governments: A Comparative Study. *International Journal of Public Administration*, 34(3), 139–150. doi:10.1080/01900692.2010.533070
71. Rubin, M. M., & Ebdon, C. (2020). Participatory budgeting: direct democracy in action.
72. Scheufele, D. A., Hardy, B. W., Brossard, D., Waismel-Manor, I. S., & Nisbet, E. (2006). Democracy based on difference: Examining the links between structural heterogeneity, heterogeneity of discussion networks, and democratic citizenship. *Journal of Communication*, 56(4), 728-753.
73. Schiller, T. (2007). Direct democracy and theories of participatory democracy—some observations. In *Direct Democracy in Europe: Developments and Prospects* (pp. 52-63). Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
74. Shipley, R., & Utz, S. (2012). Making it Count: A Review of the Value and Techniques for Public Consultation. *Journal of Planning Literature*, 27(1), 22–42. <https://doi.org/10.1177/0885412211413133>
75. Siaroff, A. (2009). The decline of political participation: An empirical overview of voter turnout and party membership. *Activating the citizen: Dilemmas of participation in Europe and Canada*, 41-59.
76. Sintomer, Y., Herzberg, C., Röcke, A., & Allegretti, G. (2012). Transnational models of citizen participation: The case of participatory budgeting. *Journal of Public Deliberation*, 8(2)
77. Teorell, J., & Torcal, M. (2007). Political participation: Mapping the terrain. In *Citizenship and involvement in European democracies* (pp. 358-381). Routledge.
78. Tormey, S. (2015). *The end of representative politics*. Polity Press.
79. Van Deth, J. W. (2014). A conceptual map of political participation. *Acta politica*, 49, 349-367.
80. Van Houwelingen, P. (2017). Political participation and municipal population size: A meta-study. *Local Government Studies*, 43(3), 408–428. doi:10.1080/03003930.2017.130
81. Vibert, F. (2007). The world of the unelected. In *The Rise of the Unelected: Democracy and the New Separation of Powers* (pp. 18–33). chapter, Cambridge: Cambridge University Press.

82. Vigoda-Gadot, E., & Mizrahi, S. (2014). *Managing Democracies in Turbulent Times: Trust, Performance, and Governance in Modern States*. Springer Berlin Heidelberg. <https://doi.org/10.1007/978-3-642-54072-1>
83. Vitale, D. (2006). Between deliberative and participatory democracy: A contribution on Habermas. *Philosophy & social criticism*, 32(6), 739-766.
84. Wang, X. (2001). Assessing Public Participation in US Cities. *Public Performance & Management Review*, 322-336.
85. Wampler, B. 2007. "A Guide to Participatory Budgeting." In *Participatory Budgeting*, edited by Anwar Shah, 21-54. Washington, D.C.: The World Bank. <https://doi.org/10.1596/978-0-8213-6923-4>.
86. Yang, K. (2005). Public administrators' trust in citizens: A missing link in citizen involvement efforts. *Public administration review*, 65(3), 273-285.
87. Yang, K., & Callahan, K. (2005). Assessing citizen involvement efforts by local governments. *Public Performance & Management Review*, 29(2), 191-216.
88. Yang, K., & Callahan, K. (2007). Citizen Involvement Efforts and Bureaucratic Responsiveness: Participatory Values, Stakeholder Pressures, and Administrative Practicality. *Public Administration Review*, 67(2), 249-264. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2007.00711.x>
89. Yang, K., & Pandey, S. K. (2011). Further Dissecting the Black Box of Citizen Participation: When Does Citizen Involvement Lead to Good Outcomes? *Public Administration Review*, 71(6), 880-892. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2011.02417.x>
90. Zhang, Y., & Yang, K. (2009). Citizen participation in the budget process: The effect of city managers. *Journal of Public Budgeting, Accounting & Financial Management*, 21(2), 289-317. <https://doi.org/10.1108/JPBAFM-21-02-2009-B006>
91. Глущенко, Ю. А. (2017). Партиципаторний бюджет як інноваційний інструмент управління на місцевому рівні. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія: Державне управління*, (4), 100-106.
92. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» № 280/97-ВР (21 травня 1997 р.). Верховна Рада України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
93. Крупник та інші. Аналітичний звіт за підсумками міжрегіонального дослідження участі громадськості у процесах об'єднання та розвитку об'єднаних територіальних громад. Одеса, 2016. URL: <http://samoorg.com.ua/wp-content/uploads/2016/11/Analitichniy-zvitpovniy.pdf>
94. Куценко, Т. Ф., (2020). Форми залучення громадськості до бюджетного процесу на місцевому рівні в Україні: оглядовий аналіз.
95. Міністерство соціальної політики України. (22 лютого 2022 р.). *В Україні 197 територій запроваджують бюджет участі*. <https://www.msp.gov.ua/news/21429.html>
96. *Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" та інших законодавчих актів України щодо*

- народовладдя на рівні місцевого самоврядування № 7283 від 13.04.2022. Верховна Рада України. <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39362>
97. Романова, В., & Умланд, А. (2021). Реформа децентралізації в Україні: перші результати та виклики. *Політичні дослідження/Political Studies: Український науковий журнал*, (1), 41-51.
98. Фединчук І., Яцков М., Случик Т., Лациба М., Лукінюк, М. (2018) Індекс демократичності міст – 2018. Київ: Український незалежний центр політичних досліджень (УНЦПД). <https://drive.google.com/file/d/1XjK6eC7NHBdVpPn2z2M-IN2o5l7Oijjy/view>
99. Хуткий, Д., & Аврамченко, К. (2019). Оцінка впливу бюджету участі в Україні.
100. (2021). Децентралізація. <https://web.archive.org/web/20211129025711/https://decentralization.gov.ua/project>
101. (2022). Інформаційно-аналітична система “Місцеві вибори”. Центральна виборча комісія. <https://web.archive.org/web/20220224223806/https://www.cvk.gov.ua/pls/vm2020/wm001.html>
102. (n.d.). Державний веб-портал бюджету для громадян. Міністерство фінансів України. <https://openbudget.gov.ua/>
103. (n.d.). Місцеві вибори 2020. «Електоральна пам'ять». <http://elmemory.embits.net/uk/election-groups/9/ukraine>.

ДОДАТОК 1

Код написаний в програмному забезпеченні R Studio для тестування гіпотез та візуалізації результатів

```
#встановлення пакетів для роботи з даними
```

```
library(readxl)
```

```
library(sf)
```

```
library(dplyr)
```

```
library(stargazer)
```

```
library(tidyverse)
```

```
library(gapminder)
```

```
library(RColorBrewer)
```

```
library(ggthemes)
```

```
#Завантаження даних
```

```
dataset_diploma <- read_excel("/users/Андрій/Documents/Диплом/Дані/dataset_fin  
2.0.xlsx")
```

```
#Приведення даних у належний формат даних (за окремими змінними)
```

```
dataset_diploma$Election_2020 <- as.numeric(dataset_diploma$Election_2020)
```

```
dataset_diploma$Type <- as.factor(dataset_diploma$Type)
```

```
dataset_diploma$Year <- as.factor(dataset_diploma$Year)
```

```
#побудова регресій
```

```
model_1 <- lm(Participants_rate ~ Trust + HHI + Election_2020 + Income_per_capita +  
Type +
```

```
          Locality_number + log(Size_numeric) + Year, data = dataset_diploma);  
summary(model_1)
```

```
model_2 <- lm(Participants_rate ~ HHI + Election_2020 + Income_per_capita + Type +
```

```
          Locality_number + log(Size_numeric) + Year, data = dataset_diploma);  
summary(model_2)
```

```
#відображення результатів моделювання
```

```
stargazer(model_1, model_2, type = "text",  
  title = "Порівняння моделей",  
  align = TRUE,  
  header = FALSE,  
  out = "table.html")
```

```
#проведення тесту Дурбіна-Ватсона
```

```
dw_test1 <- dwtest(model_1)  
print(dw_test1)  
dw_test2 <- dwtest(model_2)  
print(dw_test2)
```

```
#створення графіку для демонстрації рівня громадської участі за індексом  
Герфіндаля-Гіршмана
```

```
#та додатково позначаємо рік створення громади
```

```
custom_labels <- c("1" = "2015-2017",  
  "2" = "2018-2019",  
  "3" = "2020 і пізніше")
```

```
ggplot(dataset_diploma, aes(x = NHI, y = Participants_rate, color = Year)) +  
  geom_point(alpha = 0.4) +  
  geom_smooth(method = "lm", se = FALSE, color = "darkblue", size = 0.5, alpha = 1) +  
  ggtitle("Графік 1. Рівень громадської участі\nза індексом Герфіндаля-Гіршмана  
та роком створення громади") +  
  xlab("ННІ (%)") +  
  ylab("Рівень громадської участі (%)") +
```

```
scale_x_continuous(breaks = seq(0, 50, by = 5)) +
scale_color_manual(values = c("darkred", "darkorchid", "darkturquoise"), labels =
custom_labels) +
labs(color = "Рік створення громади") +
theme_minimal() +
theme(
  panel.grid.major.x = element_line(color = "grey80", linetype = "dashed", size = 0.5),
  panel.grid.major = element_blank(),
  panel.grid.minor = element_blank(),
  plot.title = element_text(family = "Cambria", hjust = 0.5, size = 10, face = "bold"),
  axis.title.x = element_text(size = 10, face = "italic"),
  axis.title.y = element_text(size = 10, face = "italic"),
  axis.text = element_text(size = 8),
  legend.title = element_text(size = 10, face = "italic"),
  legend.text = element_text(size = 10)
)
```


ДОДАТОК № 2

База даних, що включає в себе 164 спостереження про реалізацію громадського бюджету в 2021 році, що використовувалась для регресійного аналізу. Як приклад наводимо 10 перших громад, повна база даних [за посиланням](#)

Hromada	Participants	Election_2020	Trust	Oblast	Rayon	Size_numeric	Type_symbolic	Type	Year	Year_numeric	Locality_number	Participant_rate	Income_per_capita	Hromada_income	HHI
Балаклійська	4420	31,63	4,30	Харківська	Ізюмський	45575	міська	3	3	2020	37	9,70	7421,57	317290483	28,20
Бахмутська	1763	40,81	4,70	Донецька	Бахмуцький	80377	міська	3	2	2019	19	2,19	4410,41	568604500	30,19
Біленківська	736	30,44	4,70	Запорізька	Запорізький	9775	сільська	1	1	2016	9	7,53	8538,45	37115021	10,74
Білоберізька	1003	59,71	5,80	Івано-Франківська	Верховинський	8639	сільська	1	1	2016	17	11,61	1566,10	19045250	21,00
Біловодська	4448	44,06	4,20	Луганська	Старобільський	22610	селищна	2	1	2017	33	19,67	6468,02	114530912	33,73
Білогородська	720	42,01	4,20	Київська	Бучанський	25392	сільська	1	3	2020	10	2,84	11620,26	368549508	18,64
Білоцерківська	2568	32,23	4,20	Київська	Білоцерківський	218981	міська	3	1	2015	17	1,17	9826,83	1408806652	19,39
Богородчанська	897	38,93	5,80	Івано-Франківська	Івано-Франківський	28358	селищна	2	3	2020	17	3,16	1441,87	138851930	13,61
Болевівська	734	39,40	5,80	Івано-Франківська	Калуський	19666	міська	3	3	2020	11	3,73	7687,70	64635700	12,13